

ACTES DEL XXè CONGRÉS D'HISTÒRIA DE LA MEDICINA CATALANA. Vic. Juny 2018

EPÒNIMS MÈDICS OSONENCs: A PROPÒSIT D'UN BÀLSAM, UNA SÍNDROME I ALGUNES PLANTES

GUARDIOLA, Elena; BAÑOS, Josep-Eladi

Facultat de Ciències de la Salut i de la Vida. Universitat Pompeu Fabra.

RESUM: Entre els llenguatges tècnics i científics, la terminologia mèdica és una de les que disposa d'un nombre més elevat d'epònims. Els darrers anys hem estudiat els epònims mèdics originats per diferents metges o científics catalans, així com els que s'han originat en el nom d'institucions, de ciutats o del propi país. La contribució eponímica dels metges catalans no s'ha limitat només a la medicina i hi ha noms geogràfics, d'insectes i de plantes que hi tenen el seu origen.

Alguns d'aquests epònims provenen de persones nascudes a la comarca d'Osona. En aquest treball presentem els epònims osonencs que hem localitzat, n'expliquem la seva història i fem un esbós biogràfic de les persones que n'han estat l'origen. Són: el gènere *Miconia* i l'*Auricula ursi myconi* (Francesc Micó), el bàlsam de Malats (Segimon Malats i Codina), l'espècie *Sempervivum masferrerii* (Ramon Masferrer i Arquimbau) i la síndrome de Bayés (Antoni Bayés de Luna).

PARAULES CLAU: Eponímia mèdica – Catalunya – Osona – Vic – Santa Eugènia de Berga – Francesc Micó – Segimon Malats i Codina – Ramon Masferrer i Arquimbau – Antoni Bayés de Luna

RESUMEN: Entre los lenguajes técnicos y científicos, la terminología médica es una de las que dispone de un mayor número de epónimos. Durante los últimos años hemos estudiado los epónimos médicos originados por diferentes médicos o científicos catalanes, así como los que se han originado en el nombre de instituciones, de ciudades o del propio país. La contribución eponímica de los médicos catalanes no se ha limitado sólo a la medicina y hay nombres geográficos, de insectos y de plantas cuyo origen es el de un médico catalán.

Algunos de estos epónimos provienen de personas nacidas en la comarca de Osona. En este trabajo presentamos los epónimos osonenses que hemos localizado, explicamos su historia y hacemos un esbozo biográfico de las personas que han sido el origen del epónimo. Son: el género *Miconia* y la *Auricula ursi myconi* (Francesc Micó), el bálsamo de Malats (Segimon Malats i Codina), la especie *Sempervivum masferrerii* (Ramon Masferrer i Arquimbau) y el síndrome de Bayés (Antoni Bayés de Luna).

PALABRAS CLAVE: Eponimia médica – Cataluña – Osona – Vic – Santa Eugenia de Berga – Francesc Micó – Segimon Malats i Codina – Ramon Masferrer i Arquimbau – Antoni Bayés de Luna

INTRODUCCIÓ

L'Enciclopèdia Catalana¹ defineix epònim com: “*Personatge real o fictici el nom del qual designa un poble o una ciutat o país, tota una època o àdhuc un moviment literari, artístic, etc.*” i segons el Diccionari Enciclopèdic de Medicina² és el “*Nom donat a una malaltia, símptoma o signe, accident anatòmic, intervenció, etc., derivat del de la persona a la qual hom atribueix la seva descoberta o descripció primera*”. També s'aplica als noms que deriven d'altres noms propis, com ara institucions, ciutats o països, amb què han estat *batejades* determinades malalties, síndromes, proves, etc.

Entre els llenguatges tècnics i científics, la terminologia mèdica és una de les que disposa d'un nombre més elevat d'epònims. Un bon nombre d'estructures anatòmiques, malalties, procediments diagnòstics i mètodes de tractament deuen el seu nom a la persona que els va descobrir, els va descriure o en va impulsar l'ús.

Els darrers anys hem recollit i estudiat més d'un centenar d'epònims, originats per una setantena de catalans que han contribuït de diferents formes a la internacionalització de la medicina catalana. Ens hem centrat també, per altra banda, en els epònims que s'han originat en el nom d'institucions, de ciutats o del propi país³⁻⁵.

La gran majoria d'epònims mèdics d'origen català procedeix del nom de metges o científics catalans que feren algun descobriment o invenció, als quals –amb el pas del temps i per motius diversos– es va donar el seu nom. Però la contribució eponímica dels metges catalans no s'ha limitat només a la medicina; així, hi ha muntanyes i insectes amb nom de metges catalans i, en el camp de la botànica, porten el seu nom moltes i variades plantes.

Alguns d'aquests epònims han tingut el seu origen en persones nascudes a la comarca d'Osona. En aquest treball presentem els epònims osonencs que hem localitzat, n'expliquem la seva història i fem un esbós biogràfic de les persones que n'han estat l'origen: l'*Auricula ursi myconi* i el gènere *Miconia* (Francesc Micó), el bàlsam de Malats (Segimon Malats i Codina), l'espècie *Sempervivum masferrerii* (Ramon Masferrer i Arquimbau) i la síndrome de Bayés (Antoni Bayés de Luna) (Taula 1).

Taula 1. Epònims mèdics osonencs

Metge osonenc	Epònim
Francesc Micó (Vic, 1528 – Barcelona, c. 1592)	Gènere <i>Miconia</i> <i>Auricula ursi myconi</i> Dalech
Segimon Malats i Codina (Santa Eugènia de Berga, c. 1750 – Madrid, 1826)	Bàlsam de Malats
Ramon Masferrer i Arquimbau (Vic, 1850 – Cotabato [Filipines], 1884)	<i>Sempervivum masferrerii</i> Hillebr
Antoni Bayés de Luna (Vic, 1936)	Síndrome de Bayés

EPÒNIMS MÈDICS OSONENCS

L'*Auricula ursi myconi* i el gènere *Miconia*

L'*Auricula ursi myconi* és una herba de la família de les gesneriàcies, amb una roseta de fulles ovades, crenades, de superfície rugosa, piloses per sobre i densament cobertes de pèls ferruginosos per sota, i amb flors morades, amb el centre groc, que es fa a les roques calcàries ombrívols dels Pirineus i altres muntanyes, com les de Montserrat, i és emprada popularment com a remei pectoral. Fou descoberta per Francesc Micó i Jacques Daléchamps li donà aquest nom. Es coneix com orella d'ós, borrajta de cingle, herba de la tos, herba tossera o herba tossina⁶⁻⁸.

El gènere *Miconia* és un gènere botànic de plantes de flors, que pertany a la família *Melastomataceae*. Els botànics Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón batejaren aquestes plantes amb aquest nom en honor de Francesc Micó⁹. Les plantes d'aquest gènere es troben sobretot a les zones càlides i tropicals d'Amèrica. La majoria de les espècies són matolls i arbres de fins a 15 metres d'altura. Actualment hi ha més de 1.000 noms acceptats d'espècies diferents del gènere *Miconia*.

Algunes dades biogràfiques

Francesc Micó va néixer a Vic, on fou batejat a la catedral el 28 de maig de 1528. Estudià medicina i farmàcia a Salamanca. A finals de la dècada de 1550 es traslladà a Extremadura, a l'hospital del monestir de Guadalupe, per ampliar i perfeccionar els seus coneixements. Fou un expert anatomista. Es formà en la nova morfologia vesaliana amb Cosme de Medina i va adquirir un gran nom com a hàbil dissector durant la seva estada a Guadalupe, on amb Francisco Hernández, metge i botànic, realitzà nombroses autòpsies seguint els esquemes de Vesal, i herboritzà per Extremadura. En marxar d'Extremadura, s'establí a Barcelona, on va restar fins a la seva mort^{6,10-14}.

A Barcelona, exercí com a metge i fou una personalitat influent a la ciutat. L'any 1564 tot i haver-se presentat a totes oposicions, en fou exclòs pel plet que hi havia entre l'Ajuntament i els metges; va ser una època de disputes que acabà, finalment, el 16 de març de 1565, en arribar a un acord d'unió perpètua i indissoluble entre la universitat dels metges i la universitat de l'Estudi General, que des de llavors compartiren privilegis i es fusionaren en una sola corporació universitària amb una única direcció. En aquell nou context, Micó fou l'artífex de la renovació de l'ensenyament de l'anatomia a la Universitat de Barcelona. El 1566 va guanyar per oposició la càtedra de medicina teòrica i, posteriorment, ocupà la càtedra d'anatomia, des de 1567 a 1569. El 31 d'agost de 1569 fou substituït per Francesc Castelló, que renuncià poc després, i Micó tornà a ocupar la càtedra des de 1570 fins a 1572, quan fou substituït per Esteve Guardiet.

Des de 1559, els professors havien de sortir a herboritzar amb els estudiants, que havien de preparar un herbari. No va ser, però, fins l'any 1562 que a la Universitat de Barcelona es va establir que una de les càtedres de medicina ho fos de cirurgia i anatomia; el 1567 es va crear la "càtedra d'anatomia, simples i cirurgia" (a la que havien d'acudir també, durant dos anys, els futurs apotecaris) i s'establí que es donés una classe d'anatomia diàriament i que durant els mesos d'hivern es fessin disseccions de cadàvers humans. Fou aquesta l'època en què Micó, catedràtic d'aquestes matèries, impulsà l'estudi de l'anatomia. Aquests ensenyaments assoliren una gran importància gràcies a Micó que, a més de brillant anatomista, era ja llavors un botànic molt reconegut, tant a Catalunya i Espanya com a l'estranger (especialment entre els botànics francesos, a qui enviava molts exemplars, en especial a Daléchamps). A Catalunya, Micó va herboritzar sobretot pel pla i el litoral dels voltants de Barcelona i, molt especialment, per les muntanyes de Montserrat. Micó va donar un impuls molt gran als estudis de botànica a Catalunya. El 1575 es creà una càtedra específica de medicina pràctica; el primer en fer-se'n càrrec fou Francesc Castelló (de 1576 a 1578), el va seguir Francesc Micó, de 1578 a 1582¹²⁻¹⁵.

Micó deixà una sola obra escrita, que tracta de la utilització de l'aigua de neu i dels beneficis de beure begudes fredes, refrescades amb la neu, fet molt poc comú en aquella època, ja que es considerava que era poc saludable¹⁶. Es va publicar a Barcelona el 1576 i se'n va fer una reimpressió el 1792, més de dos segles després¹⁷. Sembla que hauria escrit una altra obra, *Las vistas de Montserrat*, de la que possiblement no en quedí cap exemplar¹². Bernades fa referència a Micó en la seva obra *Principios de botánica*¹⁸ i diu que és un metge, botànic i astròleg famós ("à Micó se le debe el hallazgo de varias y curiosas plantas que descubrió, no solo en la Marina de Barcelona, Montserrate, y otros parages de Cataluña, si tambien en Castilla la nueva, y Guadalupe").

La història de l'Auricula ursi myconi i del gènere Miconia

Micó va descobrir una trentena d'espècies botàniques noves, que dibuixà molt detalladament (era molt bon dibuixant), però no va publicar cap dels seus descobriments. Els va compartir, però, amb Jacques Daléchamps. Aquest metge i botànic francès va publicar *Historia generalis plantarum*⁸ a Lió (1586-1587) i

hi hi va incloure moltes de les plantes descobertes per Micó. A una d'aquestes li donà el el nom d'*Auricula ursi myconi* (Figura 1). Linné posteriorment la rebatejà com *Verbascum myconi*.

Anys després, però, el botànic francès Richard, canvià el nom d'aquesta planta i n'hi donà un en homenatge a un compatriota seu, Ramond (*Ramonda* o *Ramonda pyrenaica*). Pedro Felipe Monlau, en una traducció de l'obra de Richard publicada a Barcelona el 1831, demostrà aquesta usurpació del nom: "*Pero nunca perdonaremos á Richard el que, haciendo un nuevo género de esta planta, haya menoscabado, en obsequio de Ramond, la memoria del Dr. Micó, quien ha sido indudablemente el primer botánico que la descubrió y á quien Delechamp, corresponsal suyo, la había dedicado muchos años antes*". Altres autors, com De Candolle, van deixar constància també de la injustícia comesa per Richard en rebatejar aquesta planta.

A casa nostra, el monjo i botànic benedictí de Montserrat, Adeodat Marcet, en una revisió sobre la flora montserratina, l'any 1909 escrivia sobre la *Myconia borraginea* Lapey¹⁹: "*Pero no es sols pera citarla de Montserrat el motiu de fer menció d'ella, sino principalmente pera tornar per la gloria d'un dels primers botànichs catalans que recorregué herboritzant nostra muntanya, el Dr. Francesch Micó, metje, honra de la ciutat de Vich, ahont veje la primera llum y ahont exercí sa carrera primerament, passant més tart á exercirla á Barcelona. A Micó li ha passat ab l'orella d'ós ó Auricula ursi, com ell l'anomenaba, lo que á Colón ab l'América: ells treballaren, y altres se n'emportaren la gloria*" /.../ "*La planta que'ns ocupa fou trobada per primera vegada á Montserrat pe'l Dr. Micó*". Marcet defensa àmpliament, amb arguments i referències a moltes obres de botànica, que seguint les regles de nomenclatura botànica correctes la planta havia d'haver conservat el seu nom original; finalment fa un repàs històric dels canvis de nom i recull els diferents sinònims en ordre cronològic: "*La sinonimia pot donarse del modo següent seguint l'ordre cronológich: Verbascum Myconi L, Ramondia pyrenaica Richard, Myconia borraginea Lapey, Chaixia Myconi Lapey, Myconia borraginoides Bub., Miconia aretotis Monlau, Ramondia Myconi F. Schultz, Ramondia Micoi Pau*".

Actualment, aquesta planta es coneix com *Ramonda myconi*; popularment s'anomena orella d'ós, borrajia de cingle, herba de la tos, herba tossera o herba tossina. Aquests darrers noms populars fan referència a la seva eficàcia contra la tos, que Micó ja descrigué.

Al segle XVIII, Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón, botànics espanyols que participaren en diverses expedicions a Amèrica del Sud, donaren el nom de *Miconia* (*Miconia* Ruiz & Pav) a un gènere nou, en honor de Francesc Micó, tal com consta a la pàgina 60 de la seva obra *Florae peruvianaë, et chilensis prodromus*⁹ (1794) (Figura 2): "*Género dedicado á D... Micon, esclarecido Médico de Barcelona y no común Botánico, según aparece de la Historia de plantas de Jacoho Dalecamph, á quien cuidaba de enviar dibuxos de plantas, sus descripciones y la relación de las virtudes que habia experimentado en ellas*". D'aquest gènere en van descriure diverses espècies. Trobem el gènere

Miconia també en altres obres d'aquests autors com ara *Suplemento á la quinologia*²⁰, publicada el 1801 a Madrid.

Figura 1. Dibuix publicat a la pàgina 837 de l'obra de J. Daléchamps *Historia generalis plantarum*⁸ (1586-1587) on es descriu, per primera vegada, l'*Auricula ursi myconi*, descoberta per F. Micó.

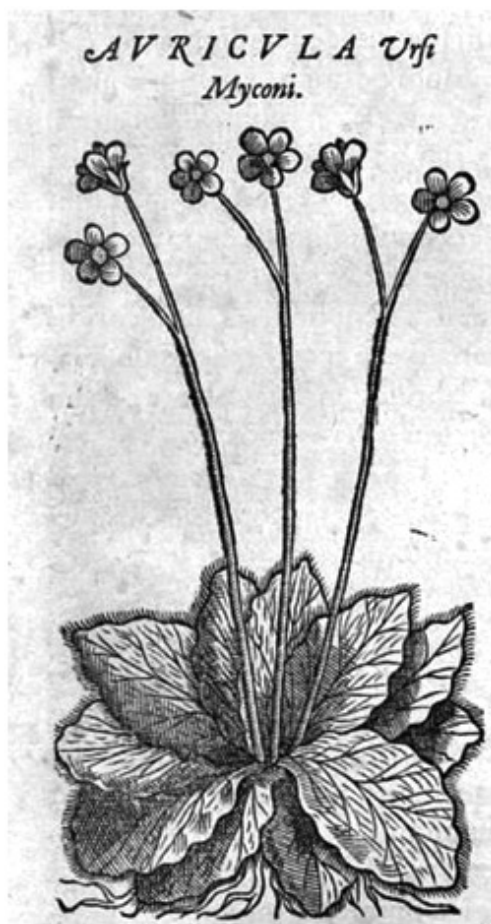
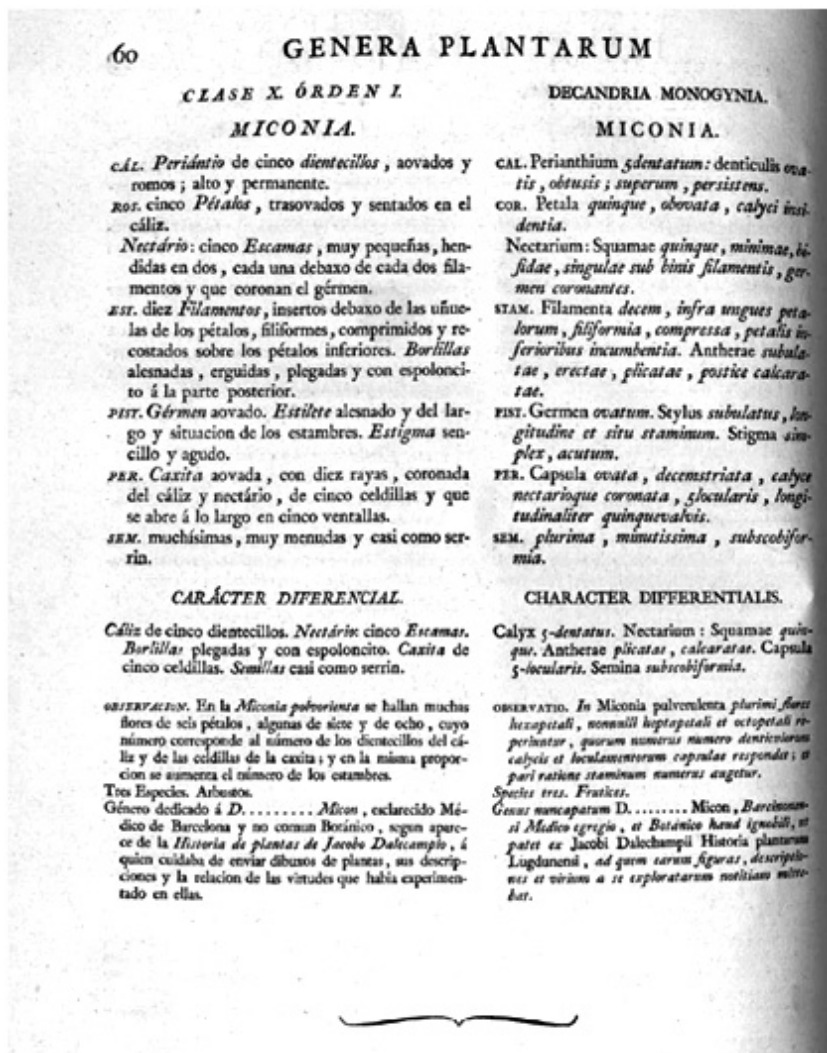

Figura 2. Pàgina 60 de l'obra d'Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón *Florae peruviana, et chilensis prodromus* (1794) on es descriu per primera vegada el gènere *Miconia*, dedicat a Francesc Micó⁹

EL BÀLSAM DE MALATS

El bàlsam de Malats és un bàlsam, ideat per Segimon Malats i Codina, d'eficaç acció hemostàtica i cicatritzant, molt utilitzat pel tractament de les ferides durant tot el segle XIX i principis del XX²¹⁻²⁴.

Algunes dades biogràfiques

Segimon Malats i Codina va néixer a Santa Eugènia de Berga. Alguns autors situen el seu naixement entre els anys 1746 i 1748 i d'altres el 1756. El seus pares, Pau Malats, escloper, i Rosa Codina eren de Vic. L'any 1775 ingressà com a manescal al Regiment de Dragons de Lusitània de l'exèrcit espanyol. Des de 1780 participà, durant quatre anys, al bloqueig de Gibraltar. L'any 1781 fou nomenat mariscal major o veterinari major d'aquest cos militar. El 1784 va ser comissionat pel rei Carles III per fer estudis a l'Escola Veterinària d'Alfort, a París, on va obtenir el títol de veterinari; estudiant molt brillant, va tornar de París amb una medalla d'or d'Alfort i el nomenament de soci corresponent de la *Société Royal de Médecine*. Una nova beca li permeté continuar la seva formació a Alemanya, Dinamarca, Gran Bretanya i Itàlia. Va tornar a Espanya el 1788. Per encàrrec de Carles III, va presentar, junt amb Estévez, a principis de 1789 el projecte per establir a Madrid una escola de veterinària; tot i fortes pressions, lluites i disputes, el pla fou aprovat el 1792 (ja era rei llavors Carles IV) i Malats fou el primer director de l'Escola de Veterinària de Madrid. En paral·lel, el 1790 fou nomenat ferrador i manescal supernumerari i un any després encarregat de l'assistència dels millors cavalls de la *Real Caballeriza*. El 1793 fou nomenat mariscal de número de la *Real Caballeriza* i també *Alcalde Examinador del Real Tribunal del Protoalbeitarato*, que el facultava per examinar manescals i ferradors^{7,21-30}.

Malats va ser un personatge molt controvertit i trobem tant crítiques a la seva actuació i a la seva capacitat com a docent com elogis que el destaquen com un clínic molt instruït i sensat amb un gran interès per la qualitat de l'ensenyament. Va ser durant molt temps professor d'anatomia, patologia, clíniques i hospitals. En poc anys l'Escola començà a funcionar, s'amplià considerablement i es dotà d'un nou pla d'estudis; Malats, llavors, passà a dedicar-se només a les tasques de direcció, aconseguí un nou edifici, portà els avenços professionals més importants de l'època, renovà les mesures terapèutiques per mantenir la salut dels cavalls i començà a utilitzar mesures preventives en la pràctica veterinària^{25,31,32}. Se'l considera una de les figures clau de la història de la veterinària espanyola. Carles IV li va concedir la *Gracia de Hidalguía*. Durant la Guerra del Francès va romandre a Madrid i després va marxar cap al sud per servir a l'exèrcit resistent. Va estar destinat a Còrdova, Granada i Oriola, sempre a les *Reales Caballerizas*. El 1814, un cop acabada la guerra, va tornar a la direcció de l'Escola de Veterinària, fins a la seva jubilació el curs 1821-1822¹. Va ser la seva una vida, segons expliquen diversos historiadors, plena de disputes, revenges, turbulències i intrigues^{21,26,33}.

Va escriure algunes obres que tingueren una gran difusió i foren utilitzades com a llibre de text en els estudis de veterinària durant molts anys i en va traduir d'altres autors (no sempre va fer constar, però, que ell n'era el traductor i no l'autor). La més important fou *Elementos de veterinaria, que se han de enseñar á los alumnos de la Real Escuela de Veterinaria de Madrid*; consta de diversos volums i se'n feren varies edicions; es publicà a Madrid els anys 1793-1794 i es reedità els anys 1795-1796 i 1797-1798. Va morir a Madrid el 24 de desembre de 1826.

La història del bàlsam de Malats

Malats va crear un fàrmac, el *bàlsam de Malats*, que inicialment es va fer servir per guarir els cavalls; més endavant es va utilitzar també en humans i encara s'emprava a principis del segle XX²¹.

El seu origen ha estat molt discutit i també la seva composició, que guardà Malats en secret (Figura 3). Els contraris a Malats defensaven que era una còpia del conegut com a *bàlsam d'Izquierdo*^{22,23,27,34}, inventat per Juan Antonio Giménez Izquierdo per tractar ferides en cavalls. Izquierdo havia presentat el seu bàlsam a l'Escola de Veterinària; allà, Malats va ser un dels que va avaluar-lo i, per tant, en coneixia la fórmula i com es preparava. Els informes sobre el bàlsam d'Izquierdo no van ser positius i s'acusà Malats d'apropiar-se de la fórmula^{23,34}. La premsa de l'època (*Crónica Científica y Literaria, Miscelánea de Comercio, Artes y Literatura, El Universal Observador Español, Diario de Barcelona, etc.*) publicà nombrosos articles amb atacs a Malats i també les seves rèpliques. Malats mantenia que el seu bàlsam era anterior i que l'havia ideat i assajat a les campanyes d'Alger: "*Desde la expedición de Argel, en el año 1775 que fui nombrado mariscal mayor del ejército, ya había hallado yo la mayor parte de la composición de mi específico [...] en el año 1779, que fui nombrado mariscal mayor del ejército del Campo de Gibraltar, logré hacer progresos más ventajosos con mi bálsamo, como puedo justificar en caso necesario; y después de esta época continué beneficiando y mejorando su composición hasta que en la última guerra con la Francia [...] acabé de conocer el grado de perfección a que había llegado con él por los efectos prodigiosos que hacía [...] como igualmente en la epidemia, que principió el día 6 de agosto del año 11 en Orihuela, en que se aumentó su crédito...*". En qualsevol cas, el bàlsam de Malats no va assolir un èxit important fins després d'haver avaluat el bàlsam d'Izquierdo (entre 1803 i 1807). També acusaren Malats d'enriquir-se amb el bàlsam, tot i que sembla que durant més de 32 anys el va proporcionar gratuïtament als pobres i només el pagaven els que tenien més diners³⁴. Aquestes picabaralles van arribar també a Catalunya on, a més, "*varios hombres estudiosos y benéficos se dedicaron a reunir yerbas, formar composiciones, hacer experiencias, etc.*" i, com a fruit dels seus treballs, van començar a fabricar un altre bàlsam que "*ha acreditado causar los mismos efectos en hemorragias que el del Sr. Malats*". Aquest bàlsam, que el 1820 s'emprava per tractar hemorràgies tant en animals com en humans, s'anomenà *bàlsam català*. També el 1820, Gregorio Bañares³⁵ publicà una memòria científica sobre un altre preparat, el *bàlsam samarità*, molt similar als altres tres. Bañares era amic de Malats, però afirmava: "*lo más dificultoso que hallo y casi imposible, es decir algo con fundamento sobre el bálsamo titulado de Malats; que es ya el remedio predilecto y de moda, el asunto de las conversaciones de Madrid y de toda España; y aún ha dado ocupación á los periodistas de todas partes*"; sobre la composició (bàsicament oli d'oliva, Figura 3), comentava: "*Me causa admiración que tantos profesores españoles y extrangeros, principalmente franceses, que se han ocupado, en hacer observaciones, y publicar con encomio las virtudes del bálsamo de Malats, no se hayan detenido en examinar que dicho bálsamo conserva todas*

*las cualidades físicas y químicas del aceite común, y de consiguiente no puede tener en combinación sustancias capaces de comunicarle otras propiedades que las que tiene naturalmente*²¹.

Sembla, però, que el 1819 el Rei autoritzà Malats a vendre el seu bàlsam³⁶, que havia d'acompanyar d'una mena de prospecte, que començava dient: "á fin de precaver los inconvenientes que pueden resultar de la mala aplicación de dicho Bálsamo quiere S. M. dé yo con cada botella un papel impreso en que se expliquen con toda exactitud sus virtudes, y los casos en que se puede y debe hacer uso de él". En aquest *papel impreso* Malats inclou, amb detall, la forma d'administració del bàlsam així com les indicacions, que no eren ja només les hemorràgies: "... dolor de costado ó pleuresía; pulmonía; dolor nefrítico causado por obstrucción de riñones; hemotisis; disentería; dolores de estómago, cólicos y flatulentos; dolor en las diferentes cavidades del cuerpo y palpitaciones; dolores artríticos y reumáticos; epilepsia, demiplegia y alferecía; mordeduras de perros rabiosos, y otros animales ó reptiles venenosos; escorbuto; dolor de muelas y de dientes, los cuales se afirman; grietas ó respingones de los pechos y pezones de las recién paridas; hemorragias del pulmón, del cerebro, del estómago, uterinas en todos casos, sangre de espaldas y por las narices; contusiones; quemaduras; heridas del cerebro, pulmón, hígado, bazo, intestinos, y otras vísceras esenciales a la vida; y asma".

Aquest bàlsam va tenir molta fama i es va usar molt. Per exemple, al municipi de Güines (Cuba), l'any 1820 hi ha constància de la primera recepta mèdica, que surt al *Diario del Gobierno de La Habana*, i que és justament del bàlsam de Malats per a les ferides³⁷. Està documentat que per tractar les ferides de bala que va patir el 1835 el general carlí Zumalacárregui a la cama dreta li van aplicar bàlsam de Malats a la ferida i, en principi, no li van extreure la bala; això no va evitar, però, que morís poc després, havent-lo tractat també un curandero i després que els metges, contràriament al que opinaven, li extraguessin la bala en una complicada operació que ell va demanar^{21,38}. El bàlsam de Malats figura a les edicions de 1865 i 1884 de la *Farmacopea Oficial Española*, molts anys després de la seva mort.

Figura 3. Composición que se cree sea el bálsamo de Malats que es va publicar al *Boletín de Medicina, Cirugía y Farmacia*, diari oficial de la *Sociedad Médica General de Socorros Mutuos* el 25 de gener de 1852²⁴.

BOLETIN FARMACOLOGICO.

Composicion que se cree sea el bálsamo de Malats.

R. De los frutos de la Momórdica balsamina	} De cada cosa de estas me- dia onza.
Tallos y hojas de la misma plan- ta	
Hojas de siníto mayor	
Hojas de sedo blanco.	
Frutos de la malva oficial.	
Tallos y hojas del solano negro Sumidades floridas del romero.	
Aceite clarificado de olivas.	32 onzas.

Divididos convenientemente los vegetales ante-
dichos en fragmentos pequeños y puestos en una
vasija de barro vidriado, se tendran en digestion
durante 36 dias al sol. Trascurrido este tiempo se
filtra si parece conveniente.

Este bálsamo ha gozado de gran popularidad,
como nadie ignora, para curar toda clase de heri-
das, úlceras, abscesos, diviesos, pinchazos y en
varias otras mil dolencias, llegando á tanto el fa-
natismo, que sus apologistas decian que tomado
á cucharadas era un remedio eficaz y segurísimo
de la lisis.

Se le aplica tibio mojando en él compresas que
se colocaran inmediatamente sobre el mismo sitio
afecto: deben humedecerse dichas compresas con
el bálsamo dos veces al dia, pero sin levantar el
apósito hasta que haya señales de estar terminada
la curacion.

L'espècie *Sempervivum masferreri*

L'espècie *Sempervivum masferreri* és una planta tropical amb fulles suculentas que pertany al gènere *Aeonium*, de la família de les crassulàcies. És una espècie arbustiva petita, que pot arribar als 40 cm. Les fulles són molt carneses i tenen unes llistes vermelles; les flors són de color groc. Es coneix també com *Aeonium sedifolium* (Webb ex Bolle) Pit. & L. Proust. És endèmica de les illes Canàries (Tenerife i La Palma). Hillebrand li va donar aquest nom en honor de Ramon

Masferrer i Arquimbau, metge i botànic amb qui la va descobrir a l'illa de Tenerife^{39,40}.

Algunes dades biogràfiques

Ramon Masferrer i Arquimbau nasqué a Vic el 15 de maig de 1850. El seu pare, Ramon Masferrer i Puigsec era de Sant Julià de Vilatorrada i la seva mare, Eugènia Arquimbau, era de Torelló. Els pares s'establiren a Vic, ciutat on naixerien tots els seus fills. Fou el tercer de quatre germans. El primer, Josep (1844-1900), doctor en teologia, fou professor del Seminari de Vic; Francesc d'Assís (1847-1901), el segon, es dedicà a la filosofia i a la poesia; i el més petit, Francesc de Paula (1851-1907), al dret i a la política. La família Masferrer Arquimbau va tenir un paper importantíssim en el conreu de les lletres a Vic durant la dècada dels anys setanta del segle XIX. En les tertúlies literàries, científiques i filosòfiques que els Masferrer celebraven a casa seva va sorgir la idea de la fundació de l'Esbart de Vic³⁹⁻⁴⁶.

Ramon Masferrer realitzà els estudis de segon ensenyament al Seminari de Vic. A la Universitat de Barcelona es llicencià en medicina i ciències naturals. Acabats els estudis universitaris, ingressà en el Cos de Sanitat Militar, on arribà a metge primer. El seu primer destí va ser a Vic. El gener de 1877 es traslladà a les Canàries. Dos anys després va tornar a Vic, on exercí com a metge. A la fi de 1883 fou destinat a les Filipines, destí que havia sol·licitat motivat per la possibilitat d'estudiar la flora mentre millorava dins l'escalafó militar. Va estar a l'illa de Joló quatre mesos; a la fi del mes de març de 1884 va ser traslladat a Zamboanga (Mindanao), destinat a l'Hospital de Cotabatto. Hi va arribar l'1 d'abril i el dia 4 al vespre es trobà malament. Poques hores després es morí a causa del còlera. Tenia només 33 anys^{39,44,47-50}.

Va ser un autor molt prolífic, que va publicar tant en revistes científiques com en altres de caire divulgatiu o en la premsa diària (*Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*, *Progreso Médico*, *Gaceta Médica Catalana*, *Revista Hortícola*, *Revista Contemporánea*, *Revista de Canarias*, *La Crónica Científica*, *La Oceanía Española* -hi signà articles amb el pseudònim *Dr. Ausetanus-* o *Diario de Vich*). També cultivà la poesia en català (*La Garba Muntanyenca*). Va col·laborar amb l'Esbart de Vic i el Círcol Literari de Vich; hi va donar conferències i participà en diferents comissions^{45,51,52}.

El 1877 va publicar als *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural* un extens treball, "Recuerdos botánicos de Vich, o sea Apuntes para el estudio de la comarca de Cataluña, llamada Plana de Vich", amb dades geogràfiques, geològiques i climàtiques, a més de la descripció de 620 espècies de la flora de la Plana de Vic. Aquest treball fou la primera monografia rigorosa sobre la flora de la comarca d'Osona^{39,48}.

Durant la seva estada a les illes Canàries, a l'Hospital de la Santa Cruz de Tenerife, col·laborà amb el Jardí d'Aclimatació de l'Orotava i estudià la flora de les illes atlàntiques. Els resultats els publicà en diversos treballs on analitzava la flora canària així com la de les illes Açores, de Madeira i de Cap Verd, la vegetació del

Teide i els llorers de les illes Canàries. També va escriure la història Jardí Botànic de l'Orotava i un projecte de reforma d'aquest jardí. Va ser en aquest Jardí on va establir una estreta col·laboració amb el científic d'origen alemany Wilhelm B. Hillebrand^{41,53-55}.

També va participar en diverses accions militars i li van concedir la Cruz Roja del Mérito Militar. Després de la seva mort, la seva vídua va donar un extraordinari herbari al Círcol⁴⁵, que contenia flora de la Plana de Vic, Caldetes i Joló. Un altre herbari, que Masferrer havia enviat a la Junta Facultativa de l'antiga Direcció General de Sanidad Militar, va passar al Laboratorio Central de Medicamentos de Sanidad Militar de Madrid^{39,41}. La Biblioteca de Catalunya (Fons Masferrer i Arquimbau) conserva molta documentació de Ramon Masferrer⁴³. La seva mort prematura va estroncar una carrera que probablement hauria estat plena de noves aportacions per a la ciència.

La història de l'espècie *Sempervivum masferrerii*

Durant la seva estada a les illes Canàries, Masferrer establí relació amb els botànics del Jardí Botànic de l'Orotava, molt especialment amb l'alemany Wilhelm B. Hillebrand, amb qui sortia d'excursió a buscar nous espècimens. Els acompanyava també Hermann Wildpret, jardiner en cap d'aquest jardí botànic. En una d'aquestes excursions, Masferrer, Hillebrand i Wildpret van trobar una espècie nova d'*Aeonium* (*Sempervivum*), que Hillebrand descriuria posteriorment i anomenaria *Sempervivum masferrerii* (Figura 4).

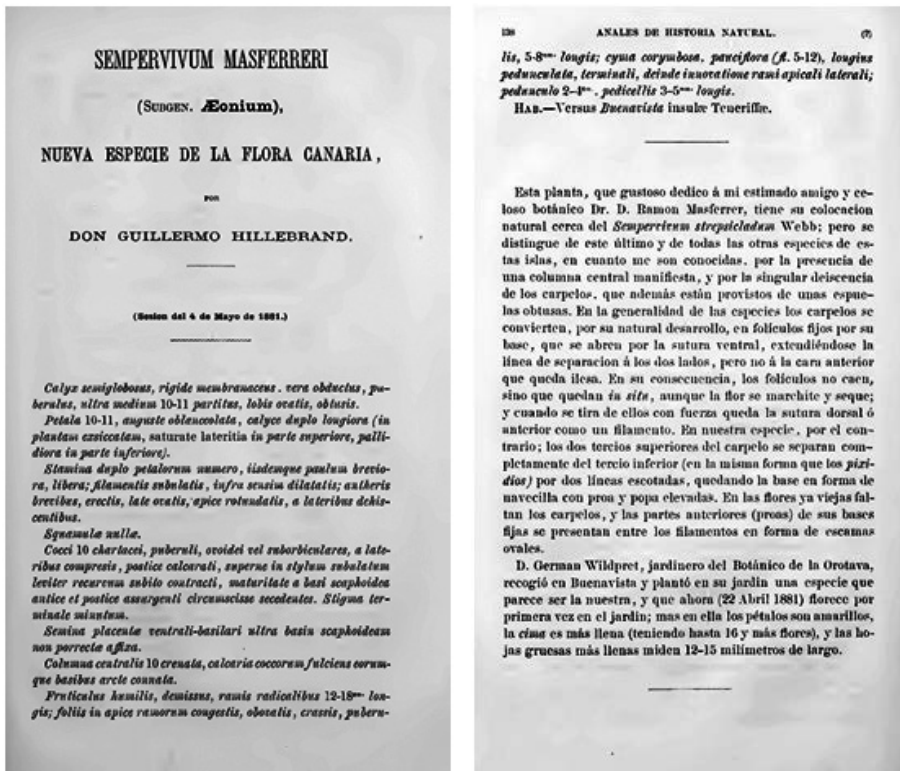
Hillebrand va descriure aquesta planta als *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural* l'any 1881 i explicava⁴⁰: "*Esta planta, que gustoso dedico á mi estimado amigo y celoso botánico Dr. D. Ramon Masferrer, tiene su colocación natural cerca del Sempervivum strepsicladem Webb; pero se distingue de este ultimo y de todas las otras especies de estas islas, en cuanto me son conocidas, por la presencia de una columna central manifiesta, y por la singular deiscencia de los carpelos, que además están provistos de unas espuelas obtusas [...]*".

Wildpret, anys després, explicava el descobriment que havien fet tots tres i com Hillebrand li havia donat aquest nom⁴¹: "*Esta nueva y rara variedad de Sempervivum de Canarias cuyas especies abundan en las islas y que aún no están bien estudiadas, la encontramos en una expedición botánica en la punta de mar de Buenavista, entre el célebre botánico Dr. Hillebrand, de Alemania; el amigo botánico y malogrado médico militar D. Ramón Masferrer y Arquimbau y el que esto escribe, jardinero jefe del Jardín de Aclimatación de Orotava, en aquel entonces, 1881. Se encontró la variedad herborizando en un covacho de piedra volcánica, llamándome la atención no haberla visto nunca. Examinóla y estudióla el Dr. Hillebrand y quiso dedicármela, pero yo no acepté, y quise que se llamase Sempervivum masferrerii y así se quedó*". L'exemplar que van trobar aquell dia el van portar al Jardí de l'Orotava i un temps després Wildpret va enviar llavors als jardins botànics de Madrid, Kew, París i Brussel·les. Sembla, però, que tant els exemplars de l'Orotava com els dels altres jardins van acabar desapareixent.

De Bolós, l'any 1953, feia referència a aquesta planta i explicava⁴⁷ que “el Dr. Swentenius, que actualment dirige el Jardín de la Orotava y estudia con gran provecho la flora canariense, opina que la especie que parece convenir con la descripción de Hillebrand es el *Aeonium sedifolium* (Webb) Proust et Pitard”.

Masferrer va descriure algunes plantes per primera vegada (p. e. *Lotus berthelotii* Masf.⁵⁶). L'abreviatura Masf. s'empra per indicar a Ramon Masferrer i Arquimbau com autoritat en la descripció i classificació de vegetals⁵⁷.

FIGURA 4. Treball publicat per Hillebrand a *Anales de Historia Natural* l'any 1881 on descriu una nova espècie de la flora canària, *Sempervivum masferrerii*, que dedicà a Ramon Masferrer⁴⁰

LA SÍNDROME DE BAYÉS

La síndrome de Bayés és un blocatge interauricular avançat, que pot presentar-se com expressió de remodelatge purament elèctric o pot acompanyar alteracions estructurals que dilatin les aurícules. S'associa a arrítmies supraventriculars i és, probablement, un predictor d'accident cerebrovascular emboligen d'origen cardíac. Es pot presentar de manera transitòria i, en algunes circumstàncies

clíniques, pot ser reversible. Descrit detalladament per Antoni Bayés de Luna, va ser batejat amb aquest nom, per primera vegada, per Conde i Baranchuk^{58,59} (Figura 5).

Algunes dades biogràfiques

Antoni Bayés de Luna va néixer a Vic l'any 1936. Va començar a estudiar medicina a la Universitat de Saragossa i va acabar, amb premi extraordinari, a la de Barcelona el 1959, any que inicià a l'Escola de Cardiologia de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona la formació d'especialista. Va treballar a l'Hospital Clínic i el 1961-1962 feu una estada a l'Institute of Cardiology de la University of London i al Department of Medicine of Postgraduate Medical School del Hammersmith Hospital al Regne Unit. De retorn a Barcelona, prosseguí a l'Escola de Cardiologia, on va obtenir l'especialitat el 1964. Ha desenvolupat la seva carrera en diferents centres: va ser consultor de l'Hospital Clínic per a malalties cardíques de la Dirección General de Sanidad a Barcelona (1965-1970), posteriorment es traslladà al Servei de Cardiologia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, on ha estat cap del Gabinet d'Electrocardiografia (1970-1980), cap clínic (1980-1990), cap de servei (1990-1992), director del Departament de Cardiologia i Cirurgia Cardíaca (1992-1998) i Director de l'Institut Català de Cardiologia (1998-2006). Ha desenvolupat també una important tasca docent: va ser professor de l'Escola de Cardiologia de la Universitat de Barcelona (1967-1972) i, a la Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona, ha estat professor associat (1972-1986), titular (1986-1989), catedràtic (1990-2006) i professor emèrit. Després de la seva jubilació, ha seguit actiu professionalment com a director del Servei de Cardiologia de l'Hospital Quirón, director honorari del Departament de Cardiologia de l'Hospital de Sant Pau i consultor sènior de l'Institut Català de Ciències Cardiovasculars del mateix hospital⁵⁹.

És membre honorari de nombroses societats científiques vinculades a la cardiologia. Ha estat distingit amb importants premis, entre ells la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya, el premi Jaime I de la Generalitat Valenciana, i les medalles de les Societats Científiques que ha presidit, entre elles la catalana, l'espanyola i la mundial de cardiologia. Ha rebut la medalla de la Universitat de Vic i ha estat també nomenat *doctor honoris causa* en quatre universitats. A Espanya ha estat president de la Sociedad Española de Cardiología (1983-1984) i president del Comitè Científic de la Fundación Española de Cardiología (1983-1985). Ha estat president de la World Heart Federation (1997-1998), del comitè de direcció del projecte World Heart Day d'aquesta federació (1999) i de la International Society of Cardiovascular Pharmacotherapy (2006-2009). Ha estat president fundador de la Societat Catalana de Cardiologia (1973-1974) i membre del comitè assessor del President de la Generalitat (2010); és acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya (2006). És o ha estat membre dels consells de redacció de nombroses revistes de la seva especialitat com ara Revista Española de Cardiología (des de 1973), Archives des Maladies du Coeur et des Vaissaux (1980-2000), European Heart Journal (1991-1998), British Heart Journal (1992-2002), Annals of Noninvasive Electrocardiology (des

de 2000) i *Journal of Electrocardiology* (des de 2000). Ha publicat més de 300 articles i més de 200 capítols de llibres⁵⁹.

En recerca, Bayés de Luna ha destacat especialment en l'electrocardiografia, les arrítmies i la mort sobtada. Dues de les seves obres sobre electrocardiografia li han donat també renom dins i fora de les nostres fronteres: *Tratado de electrocardiografía clínica* (1977), del que s'han publicat sis edicions en espanyol i quatre en anglès, i *Fundamentos de electrocardiografía* (1985) del que, hores d'ara, hi ha cinc edicions en espanyol i dues en anglès; s'han traduït també a altres llengües, entre elles el català. Eugene Braunwald⁶⁰ ha dit d'ell: "*The author, Professor Bayés de Luna, is a master cardiologist who is the most eminent electrocardiographer in the world today.*"

La historia de la síndrome de Bayés

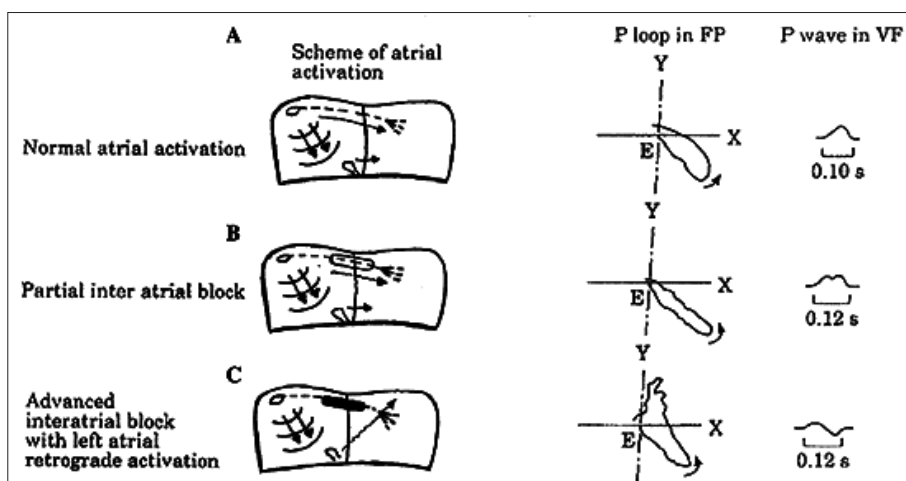
La primera descripció d'un cas del que després s'anomenaria blocatge interauricular avançat va ser descrit per Puech⁶¹ l'any 1956. Anys més tard es publicaren els articles de Castillo i Vernant⁶² (1973) i de Bayés de Luna i col·ls.⁶³ (1978) i poc després Bayés⁶⁴ proposava diferenciar els diferents trastorns de conducció auricular en blocatges intraauriculars i interauriculars (BIA). Aquests darrers, a més, s'havien de classificar en parcials i avançats. En els primers hi hauria un endarreriment a la conducció del fascicle de Bachmann i la majoria de la conducció des de l'aurícula dreta a l'esquerra es realitzaria pel sostre auricular. En els segons, el blocatge seria total i la transmissió es faria des de la part baixa de l'aurícula dreta amb una direcció retrògrada a través del si coronari i també per la fossa oval. En aquest article, Bayés va definir el BIA parcial com un trastorn de la conducció cardíaca interauricular manifestat electrocardiogràficament amb una ona P \geq 120 ms. El BIA passa a ser avançat quan s'afegeix una morfologia bifàsica positiva/negativa en les derivacions inferiors. El 2012, un grup de consens⁶⁵ va determinar que per tal que una morfologia d'electrocardiograma (ECG) es pugui considerar deguda a un blocatge ha de presentar les següents característiques: 1) pot aparèixer de forma sobtada, 2) pot aparèixer sense associar-se necessàriament a altres cardiopaties (hipertròfia cardíaca, isquèmia, valvulopatia) i 3) aquesta condició pot reproduir-se experimentalment. Aquest consens, per analogia amb altres blocatges, considera que el BIA pot ser de primer grau o parcial, de segon grau o transitori, i de tercer grau o avançat.

El 1985, Bayés i el seu equip van revisar més de 81.000 ECG i van determinar que la prevalença de BIA avançat era del 0,1% en una mostra no seleccionada d'ECG, mentre que pujava al 2% si existia valvulopatia o cardiomiopatia⁶⁶. Tres anys després van publicar un article on estudiaven pacients amb BIA avançat i diferents cardiopaties i els comparaven amb un grup que tenia malalties cardíques similars però amb BIA parcial⁶⁷: el 94% dels pacients amb BIA avançat havien presentat taquicàrdies paroxístiques supraventriculars, a més, aquest grup també presentà amb més freqüència extrasístoles supraventriculars (75%) en el registre de Holter. Aquesta primera demostració de l'associació del BIA avançat amb arrítmies amb les arrítmies supraventriculars fou confirmada en altres treballs posteriors⁵⁸.

Amb el pas dels anys, s'ha acceptat definitivament que el BIA és una entitat pròpia, tant des del punt de vista anatòmic com elèctric⁵⁸. Té diferents graus; com altres blocatges, pot associar-se, o no, amb la mida auricular i s'associa a arrítmies supraventriculars, sobretot a l'aletèig atípic i la fibril·lació auricular. Pot ser un factor de risc d'accident vascular cerebral d'origen tromboembòlic. El BIA és una expressió del remodelatge elèctric auricular que comporta una disfunció electromecànica.

No va ser, però, fins l'any 2014 que Conde i Baranchuck publicaren dos articles per reivindicar l'epònim^{58,68}. En el primer d'ells assenyalaven: "*Para finalizar debemos reconocer que los hallazgos descritos inicialmente por Bayés de Luna destacando al bloqueo interauricular avanzado como un sustrato anatómico y eléctrico de arritmias supraventriculares, conforman un síndrome arrítmico indiscutido; lo cual a nuestro criterio representa un aporte mayor al conocimiento de la electrocardiografía y electrofisiología; y hace que este nuevo síndrome arrítmico sea merecedor de ser denominado 'síndrome de Bayés'*"⁵⁸. Finalment, el 2015, un editorial al Journal of Electrocardiology va reconèixer definitivament aquesta denominació⁶⁹: "*A complex view on the topic of interatrial block (IAB) has been provided by the 'school' represented by Antonio Bayés de Luna [...]. The current knowledge of the topic by this 'Bayes de Luna School' shows that advanced IAB associated with supraventricular arrhythmias qualifies for a clinical syndrome. Actually the term "Bayes' syndrome" has been already used in some papers, acknowledging Antoni Bayes de Luna's dedicated work in this field.*". Des de llavors s'han anat publicant articles que parlen ja d'aquesta síndrome com a síndrome de Bayés.

Figura 5. Il·lustració de les característiques fisiopatològiques de la síndrome de Bayés. *Esquerra:* esquema de l'activació auricular normal (A) i en presència d'un blocatge auricular parcial (B) i avançat amb activació retrògrada de la aurícula esquerra (C). *Dreta:* característiques de la nansa de P en el pla frontal i de l'ona P en els tres casos⁷⁰.

Bibliografia

Epònim. Gran Enciclopèdia Catalana. <http://www.enciclopedia.cat/> Accés el 10 d'abril de 2018.

Epònim. Diccionari Enciclopèdic de Medicina. <http://www.medic.cat/> Accés el 10 d'abril de 2018.

Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Quaderns de la Fundació Dr. Antoni Esteve. N° 1. Barcelona: Prous Science; 2004. Consultable a: <http://www.esteve.org/eponimia/>

Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana (II). Quaderns de la Fundació Dr. Antoni Esteve. N° 22. Barcelona: Fundació Dr. Antoni Esteve; 2011. Consultable a: <http://www.esteve.org/eponimia2/>

Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana (III). Quaderns de la Fundació Esteve N° 38. Barcelona: Fundació Dr. Antoni Esteve; 2016. Consultable a: <http://www.esteve.org/?wpdmact=process&did=MTQ4My5ob3RsaW5r>

Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Francesc Micó: *l'Auricula ursi myconi* i el gènere *Miconia*. *Annals de Medicina*. 2012;95(1):30-5.

Gran Enciclopèdia Catalana. <http://www.enciclopedia.cat/>.

Daléchamps J. *Historia generalis plantarum*. Lió: apud Gulielmum Rouillium; 1586-1587. p. 817.

Ruiz H, Pavón J. *Florae peruviana, et chilensis prodromus, sive novorum generum plantarum peruvianarum, et chilensium descriptiones, et icones*. Descripciónes y láminas de los nuevos géneros de plantas de la flora del Perú y Chile por don Hipólito Ruiz y Don Joseph Pavón, botánicos de la expedición del Perú, y de la Real Academia Médica de Madrid. Madrid: Imprenta de Sancha; 1794. p. 60.

Torres Amat F. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de J. Verdager; 1836. p. 417-8.

Chinchilla A. *Anales históricos de la medicina en general y biografico-bibliográficos de la española en particular*. Historia de la medicina española. Volumen 1. València: Imprenta de López y Compañía; 1841. p. 419-21.

Junyent E. *Francisco Micó, 1528-1592*. AUSA. 1957;2(22):546-9.

Escritores notables de medicina de la Universidad de Salamanca. Siglos XV y XVI. A: Memoria del estado de la enseñanza en la Universidad de Salamanca y establecimientos de instrucción pública del distrito en el curso de 1860 a 1861, y anuario de la misma. Salamanca: Imprenta de Diego Vázquez; 1861. p. 21.

Fernández Luzón A. *La Facultad de Medicina de la Universidad de Barcelona (1559-1598)*. Barcelona Quaderns d'Història. 2001;5:183-91.

Fernández Luzón A. *Tesi doctoral. La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*. Universitat Autònoma de Barcelona; 2003.

Micó F. *Alivio de los sedientos, en el qual se trata de la necesidad que tenemos de beber frío, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester, y cuáles cuerpos lo pueden libremente soportar*. Barcelona: Casa de Diego Galan; 1576.

Micó F. *Alivio de los sedientos, en el qual se trata de la necesidad que tenemos de beber frío, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester, y cuáles cuerpos lo pueden libremente soportar*. Segunda impresión. Barcelona: Matheo Barceló Impresor; 1792.

Barnades M. Principios de botànica, sacados de los mejores escritores, y puestos en lengua castellana por el doctor don Miguel Barnades, primer profesor de botànica en el Real Jardín de Madrid, y socio honorario de la Real Academia Medica Matritense. Parte primera con las estampas necesarias. Madrid: Imprenta de Antonio Pérez de Soto; 1767. p. 12-3.

Marcet A. Notes pera la “flora montserratina”. Butlletí de la Institució Catalana d'Historia Natural. 1909;9(8-9):84-95.

Ruiz H, Pavón J. Suplemento á la quinología, en el qual se aumentan las especies de quina nuevamente descubiertas en el Perú por Don Juan Tafalla, y la quina naranjada de Santa Fé con su estampa. Madrid: Imprenta de la viuda e hijo de Marín; 1801. p. 142.

Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. El bàlsam de Malats. Annals de Medicina. 2010;94(2):81-5.

Seculi i Brillas J. Mariscals, manescals, veterinaris. Segimon Malats. Gimbernat. 1995;24:237-44.

Salvador Velasco A. El acreditado, inverosímil y polémico bálsamo de Malats. Información Veterinaria. 2010;(octubre):22-4.

Composición que se cree sea el bálsamo de Malats. Boletín de Medicina, Cirugía y Farmacia. 1852 (25 de gener);(56):28.

De Jaime Lorén JM. Epónimos científicos. Bálsamo de Malats. Universidad CEU Cardenal Cisneros. 2010 Agosto; 1-5. Disponible a: <https://blog.uchceu.es/eponimos-cientificos/wp-content/uploads/sites/24/2011/10/epo-MALATS1.pdf>. Consulta el 14 d'abril de 2018.

Moreno Fernández-Caparrós LA. Ante el tercer centenario de los “Dragones de Lusitania (1709-2009)”, surge el protagonismo de Segismundo Malats. Memorial de Caballería. 2010 juny;(69):79-83.

Pérez García JM. D. Segismundo Malats i Codina ilustre catalán fundador de la enseñanza veterinaria en España. Vas Jornadas Nacionales de Historia de la Veterinaria. Barcelona, 17 i 18 de novembre de 2000. p. 17-22.

Gratacós i Masanella J, Gratacós i Prat J, Gratacós i Prat M. D. Segimon Malats i Codina y D. Joaquim Hysern i Molleras – Vidas paralelas. X Congreso Nacional IV Iberoamericano y I Hispanoluso de Historia de la Veterinaria. Actas. Olivenza, 22-23 d'octubre de 2004. Villanueva de la Serena: Junta de Extremadura. Consejería de Cultura; 2004. p. 131-8.

Dalmau i Font A. Santa Eugènia de Berga, bressol de Segimon Malats? Vas Jornadas Nacionales de Historia de la Veterinaria. Barcelona, 17 i 18 de novembre de 2000. p. 45.

Salvador Velasco A. Formación adquirida por los últimos albéitares y por los primeros veterinarios. Información Veterinaria. 2009;(maig):22-5.

Salvador Velasco A. Bernardo Rodríguez y Segismundo Malats, veterinarios ilustres y enemigos irreconciliables. Información Veterinaria. 2010;(febrer):18-20.

Real Escuela Veterinaria fundada en esta Corte por el Rey nuestro Señor en el año de 1791. Estado militar de España. Año de 1804. Madrid: En la Imprenta Real; 1804. p. 7-8.

Salvador Velasco A. Los veterinarios del Rey: “afrancesados “ y “patriotas”. Información Veterinaria. 2008;(novembre):20-4.

De Jaime Lorén JM. Epónimos científicos. Bálsamo de Izquierdo. Universidad CEU Cardenal Cisneros. 2010 Agosto; 1-5. Disponible a: <https://blog.uchceu.es/eponimos-cientificos/wp-content/uploads/sites/24/2011/10/ajimenez.pdf>. Consulta el 14 d'abril de 2018.

Bañares G. Memoria científica sobre la naturaleza, usos y virtudes extraordinarias del bálsamo samaritano ó aceite común; del de Malats, Izquierdo y otros semejantes. Madrid: Imprenta que fue de Fuentenebro; 1820.

Malats S. Por el excelentísimo señor secretario de Estado y del Despacho de Gracia y Justicia me fue comunicado en doce de mayo del corriente año mil ochocientos diez y nueve un soberano decreto por el que se sirvió el Rey N. S. mandar que yo vendiese mi Bálsamo á los sugetos que deseen comprármelo, ...; Madrid? : s.n., 1819.

González González A. Notas en torno a la salud de Güines. Rev Ciencias Med La Habana. 2001;7(2). Disponible a: <http://revcmhabana.sld.cu/index.php/rcmh/article/view/80/html>. Consulta el 14 d'abril de 2018.

Parés y Puntas ME. La sanidad en el partido carlista (primera y tercera guerras carlistas). Medicina e Historia. 1977;(68):7-26.

Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Ramon Masferrer i l'espècie *Sempervivum masferrerii*. Annals de Medicina. 2018;101(1):41-7.

Hillebrand G. *Sempervivum masferrerii* (Subgen. *Aeonium*), nueva especie de la flora canaria. Anales de la Sociedad Española de Historia Natural. 1881;10:137-8.

Nieto Camino L. Masferrer. A: Linneo en España. Homenaje a Linneo en su segundo centenario 1707-1907. Zaragoza: Mariano Escar, tipógrafo; 1907. p. 271-5.

Roviró Alemany I. Francesc d'Assís Masferrer i Arquimbau (1847-1901), filòsof i poeta. AUSA. 2010;24(165):517-41.

Fons Masferrer i Arquimbau. Presentació i inventari. Barcelona: Biblioteca de Catalunya; 2012. Consultable a: www.bnc.cat/content/download/3029/24155/masferrer.pdf. Accés el 13 d'abril de 2018.

Bernat P. Masferrer i Arquimbau, Ramon. A: Bernat P, ed. Científics d'Osona. Diccionari històric i biobibliogràfic dels científics nascuts o vinculats a Osona; 2010. Consultable a: <http://www.xtec.cat/~pbernat/CientíficsOsona/MasferrerArquimbauRamon.pdf>. Accés el 13 d'abril de 2018.

Salarich i Torrents MS. Notícies biogràfiques de les figures de l'Esbart de Vic. AUSA. 1967;5(54-55):312-31.

Ylla-Català i Genís M. Ramon Masferrer i Arquimbau. Galeria de Metges Catalans. <http://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=FKF>. Accés el 13 d'abril de 2018.

de Bolós i Vayreda A. Ramon Masferrer. AUSA. 1953;1(4):158-64.

Masferrer y Arquimbau R. Recuerdos botánicos de Vich, ó sea, apuntes para el estudio de la flora de la comarca de Cataluña llamada plana de Vich. Anales de la Sociedad Española de Historia Natural. 1877;6:359-98.

Vayreda y Vila E. Actas de la Sociedad Española de Historia Natural (incloses a la revista Anales de la Sociedad Española de Historia Natural). 1884;13:37-8, 73-5.

Bernat P. Naturalistes osonencs del segle XIX. AUSA. 2009;24(163):85-112.

Calbet i Camarasa JM, Corbella i Corbella J. Diccionari Biogràfic de Metges Catalans. Segon Volum. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana. Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona; 1982. p. 126.

Ylla-Català i Genís M. La ciència en els actes del Círcol Literari de Vich 1860-1900. AUSA. 2009;24(163):31-47.

Masferrer y Arquimbau R. Recuerdos botánicos de Tenerife, ó sea, datos para el estudio de la flora canaria. Anales de la Sociedad Española de Historia Natural. 1880;9:309-70.

- Masferrer y Arquimbau R. Recuerdos botánicos de Tenerife, ó sea, datos para el estudio de la flora canaria. *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*. 1881;10:139-230.
- Masferrer y Arquimbau R. Recuerdos botánicos de Tenerife, ó sea, datos para el estudio de la flora canaria. *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*. 1882;11:307-98.
- Masferrer y Arquimbau R. Descripción de la flor y del fruto del *Lotus berthelotii* (*Peliorhyncus berthelotii*). *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*. 1881;10:429-32.
- Masferrer y Arquimbau, Ramón (1850-1884). The International Plant Names Index. <http://www.ipni.org>. Accés el 13 d'abril de 2018.
- Conde D, Baranchuck A. Bloqueo interauricular como sustrato anatómico-eléctrico de arritmias supraventriculares: síndrome de Bayés. *Arch Cardiol Mex*. 2014;84:32-40.
- Baños JE, Guardiola E. Eponimia mèdica catalana. La síndrome de Bayés. *Annals de Medicina*. 2015;98(4):177-80.
- Braunwald E. Foreword. A: Bayés de Luna A, editor. *Textbook of Clinical Electrocardiography*. 4ª ed. Londres: Wiley-Blackwell; 2012. p. ix.
- Puech P. L'activité électrique auriculaire normale et pathologique. París: Masson; 1956. p. 206.
- Castillo A, Vernant P. Troubles de la conduction interauriculaire par bloc du faisceau de Bachmann. Étude de 3 cas par ECG endoauriculaire et esophagienne. *Coeur*. 1973;4:31-40.
- Bayés de Luna A, Bonnín O, Ferriz J, Fort de Ribot R, Julià J, Oter R et al. Trastorno de conducción interauricular con conducción retrógrada auricular izquierda. *Rev Esp Cardiol*. 1978;31:173-8.
- Bayés de Luna A. Bloqueo a nivel auricular. *Rev Esp Cardiol*. 1979;32:5.
- Bayés de Luna A, Platonov P, Cosio FG, Cygankiewicz I, Pastore C, Baranowski R et al. Interatrial blocks. A separate entity from left atrial enlargement: A consensus report. *J Electrocardiol*. 2012;45:445-51.
- Bayés de Luna A, Fort de Ribot R, Trilla E, Julià J, García J, Sadurní J et al. Electrocardiographic and vectocardiographic study of interatrial retrograde disturbances with left atrial retrograde activation. *J Electrocardiol*. 1985;18:1-14.
- Bayés de Luna A, Cladellas M, Oter R, Torner P, Guindo J, Martí V et al. Interatrial conduction block and retrograde activation on the left atrium and paroxysmal supraventricular tachyarrhythmia. *Eur Heart J*. 1988;9:1112-8.
- Conde D, Baranchuck A. Síndrome de Bayés: lo que un cardiólogo no debe dejar de saber. *Rev Argent Cardiol*. 2014;82:237-9.
- Bacharova L, Wagner GS. The time for naming the interatrial block syndrome: Bayes Syndrome. *J Electrocard*. 2015; 48:133-4.
- Conde D, Baranchuk A, Bayés de Luna A. Advanced interatrial block as a substrate of supraventricular tachyarrhythmias: a well recognized syndrome. *J Electrocardiol*. 2015 Mar-Apr;48(2):135-40.